

Тема 9. ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ В СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Правові основи державного контролю за підприємницькою діяльністю. Види державних органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері підприємництва. Перелік, права та види перевірок органів державної влади, які здійснюють контроль фінансово-господарської діяльності підприємців.

Контроль та нагляд є одними з найпоширеніших і дієвих способів забезпечення законності. Їх сутність полягає у тому, що суб'єкт контролю та/або нагляду здійснює облік і перевірку того, як контрольований та/або піднаглядний об'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції.

Правові основи державного контролю та нагляду за господарською (підприємницькою) діяльністю встановлюються статтею 19 Конституції України¹ та статтею 19 «Державний контроль та нагляд за господарською діяльністю» Господарського кодексу України (далі – ГК).

Згідно зі ст. 19 Конституції України, *«органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»*.

Відповідно до ст. 19 ГК² України суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству.

Держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах:

- 1) збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності;
- 2) фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;
- 3) цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги;
- 4) монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства;
- 5) земельних відносин – за використанням і охороною земель; водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;
- 6) виробництва і праці – за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;
- 7) споживання – за якістю і безпечністю продукції та послуг;
- 8) зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки.

Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються законами.

Незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються (ч. 5 ст. 19 ГК).

Органи державної влади і посадові особи зобов'язані здійснювати інспектування та перевірки діяльності суб'єктів господарювання неупереджено, об'єктивно і оперативно, дотримуючись вимог законодавства, поважаючи права і законні інтереси суб'єктів господарювання (ч. 6 ст. 19 ГК).

Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше як через тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду

¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

²Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144

ду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку (ч. 7 ст. 19 ГК).

Усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати первинний (оперативний) та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, складати статистичну інформацію, а також надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом. Забороняється вимагати від суб'єктів господарювання надання статистичної інформації та інших даних, не передбачених законом або з порушенням порядку, встановленого законом (ч. 8 ст. 19 ГК).

Загальні підходи до проведення перевірок органами центральної виконавчої влади на даний час визначаються також Указом Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» № 817/98, виданим 23 липня 1998 року³ з метою зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність.

Цей Указ Президента має нижчу юридичну силу, ніж закони України, а тому він застосовується до контрольної-ревізійної та наглядової діяльності органів державної влади в частині, що не суперечить законам.

Згідно з цим указом, органи виконавчої влади, уповноважені від імені держави здійснювати перевірку фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності (далі – контролюючі органи), провадять планові та позапланові виїзні перевірки.

Плановою виїзною перевіркою вважається перевірка фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, яка передбачена у плані роботи контролюючого органу і провадиться за місцезнаходженням такого суб'єкта чи за місцем розташування об'єкта власності, стосовно якого проводиться така планова виїзна перевірка. Планова виїзна перевірка провадиться за сукупними показниками фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності за письмовим рішенням керівника відповідного контролюючого органу не частіше одного разу на календарний рік у межах компетенції відповідного контролюючого органу.

Забороняється проведення планових виїзних перевірок за окремими видами зобов'язань перед бюджетами, крім зобов'язань за бюджетними позиками і кредитами, що гарантовані бюджетними коштами.

Право на проведення планової виїзної перевірки суб'єкта підприємницької діяльності надається лише у тому разі, коли йому не пізніше ніж за десять календарних днів до дня проведення зазначеної перевірки надіслано письмове повідомлення з зазначенням дати її проведення.

Позаплановою виїзною перевіркою вважається перевірка, яка не передбачена в планах роботи контролюючого органу і провадиться за наявності хоча б однієї з таких обставин:

1) за наслідками зустрічних перевірок виявлено факти, які свідчать про порушення суб'єктом підприємницької діяльності норм законодавства;

2) суб'єктом підприємницької діяльності не подано в установлений строк документи обов'язкової звітності;

3) виявлено недостовірність даних, заявлених у документах обов'язкової звітності;

4) суб'єкт підприємницької діяльності подав у встановленому порядку скаргу про порушення законодавства посадовими особами контролюючого органу під час проведення планової чи позапланової виїзної перевірки;

5) у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з суб'єктом підприємницької діяльності, якщо суб'єкт підприємницької діяльності не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит контролюючого органу протягом трьох робочих днів від дня отримання запиту;

6) провадиться реорганізація (ліквідація) підприємства.

Позапланові виїзні перевірки з підстави реорганізації (ліквідації) підприємства проводяться лише органами державної податкової служби та органами контрольної-ревізійної служби в межах їх повноважень.

Позапланова виїзна перевірка може здійснюватись і на підставі рішення Кабінету Міністрів України.

Вищестоящий контролюючий орган може за власною ініціативою перевірити достовірність висновків нижчестоящого контролюючого органу шляхом перевірки документів обов'язко-

³«Урядовий кур'єр» від 28/07/1998.

вої звітності суб'єкта підприємницької діяльності або висновків акта перевірки, складеного нижчестоящим контролюючим органом. Вищестоящий контролюючий орган вправі прийняти рішення щодо повторної перевірки суб'єкта підприємницької діяльності лише у тому разі, коли стосовно посадових або службових осіб контролюючого органу, які проводили планову або позапланову перевірку зазначеного суб'єкта, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу. Державна податкова адміністрація України вправі прийняти рішення про проведення повторної перевірки суб'єкта підприємницької діяльності у разі, коли таке рішення оформляється наказом за підписом її Голови.

Контролюючими органами, які мають право провадити планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, є:

а) органи державної податкової служби – стосовно сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, неподаткових платежів;

б) митні органи – стосовно сплати ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість, які справляються у разі ввезення (пересилання) товарів на митну територію України в момент перетинання митного кордону;

в) органи державного казначейства, державної контрольно-ревізійної служби та органи державної податкової служби в межах їх компетенції – стосовно бюджетних позик, позик та кредитів, гарантованих коштами бюджетів, цільового використання дотацій та субсидій, інших бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних фондів, а також належного виконання державних контрактів, проавансованих за рахунок бюджетних коштів.

Зазначені контролюючі органи мають право провадити перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності лише в межах їх компетенції, визначених у частині першій цієї статті.

Здійснення планових та позапланових виїзних перевірок з питань, визначених у вказаному указі, іншими державними органами забороняється.

Планові виїзні перевірки провадяться всіма контролюючими органами одночасно в день, визначений органом державної податкової служби. Порядок координації проведення таких перевірок встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Рішення про вилучення документів первинного обліку, зупинення операцій на рахунках в установах банків, інших фінансово-кредитних установах, а також заборону відчуження майна суб'єкта підприємницької діяльності у зв'язку з порушенням податкового, бюджетного або валютного законодавства можуть прийматися лише органами державної податкової служби, а у випадках, визначених митним законодавством, – митними органами.

Цим Указом рекомендується підприємствам, установам і організаціям усіх форм власності вести журнали відвідань їх та їх структурних підрозділів представниками контролюючих органів з обов'язковим зазначенням у цих журналах строків та мети відвідань, посади і прізвища представника, який обов'язково ставить свій підпис у цьому журналі. Відмова представника контролюючого органу від підпису в журналі є підставою для недопущення його до проведення перевірки. Про факт цієї відмови суб'єкт підприємницької діяльності повідомляє письмово у триденний строк контролюючому органу, в якому працює такий представник. Форма та порядок ведення журналу встановлюються Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва.

Нормативно-правові акти контролюючих органів, які регламентують порядок проведення перевірок суб'єктів підприємницької діяльності, погоджуються з Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва.

Позапланові перевірки щодо дотримання суб'єктами підприємницької діяльності пожежної безпеки не провадяться, якщо суб'єкт підприємницької діяльності уклав договір страхування цивільної відповідальності перед третіми особами стосовно відшкодування наслідків можливої шкоди. У такому разі шкода, завдана третім особам у зв'язку з порушенням суб'єктом підприємницької діяльності вимог пожежної безпеки, компенсується в повному обсязі страховою компанією.

Державні органи у справах захисту прав споживачів здійснюють позапланову перевірку діяльності суб'єктів підприємницької діяльності виключно на підставі отриманих від споживачів скарг про порушення такими суб'єктами вимог законодавства про захист прав споживачів.

Скарга споживача повинна подаватися в письмовому вигляді і містити відомості про його прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, серію і номер паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, а також дані про товар, при продажу якого були порушені права споживача. Органи у справах захисту прав споживачів не мають права розголошувати зазначені відомості про споживача, який подав скаргу.

Органи виконавчої влади не можуть приймати рішення щодо запровадження будь-яких заборон або обмежень підприємницької діяльності, якщо повноваження на запровадження таких заборон або обмежень прямо не передбачені законодавством.

Обмеження у строках та підставах проведення перевірок суб'єкта підприємницької діяльності, визначені Указом, не поширюються на перевірки, що проводяться на особисте прохання суб'єкта підприємницької діяльності, або перевірки, що проводяться відповідно до кримінально-процесуального законодавства, а також на перевірки суб'єктів господарської діяльності, які мають заборгованість із заробітної плати працівникам.

05 квітня 2007 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»⁴. Закон визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю)⁵.

Згідно вказаного Закону державний нагляд (контроль) здійснюється за принципами:

- пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;
- підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади;
- рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;
- гарантування прав суб'єкту господарювання;
- об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю);
- наявності підстав, визначених законом, для здійснення державного нагляду (контролю);
- відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду (контролю);
- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю);
- невтручання органу державного нагляду (контролю) у статутну діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;
- відповідальності органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства;
- дотримання умов міжнародних договорів України;
- незалежності органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян.

Державний нагляд (контроль) здійснюється за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або його відокремлених підрозділів, або у приміщенні органу державного нагляду (контролю) у випадках, передбачених законом. Державний нагляд (контроль) може здійснюватися комплексно кількома органами державного нагляду (контролю), якщо їхні повноваження на здійснення чи участь у комплексних заходах передбачені законом. Такі заходи проводяться за спільним рішенням керівників відповідних органів державного нагляду (контролю).

Планові та позапланові заходи здійснюються в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку. При цьому виключно законами встановлюються:

- органи, уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності;

⁴«Офіційний вісник України» 2007 р. № 44 від 25/06/2007, стор. 12, стаття 1771, реєстр.код 40114/2007.

⁵Примітка: Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» набирає чинності 26 грудня 2007 року.

- види господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю);
- повноваження органів державного нагляду (контролю) щодо зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг;
- вичерпний перелік підстав для зупинення господарської діяльності;
- спосіб здійснення державного нагляду (контролю);
- санкції за порушення вимог законодавства і перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа.

Орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю).

Зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг допускається за вмотивованим письмовим рішенням керівника органу державного нагляду (контролю) чи його заступника.

Посадовій особі органу державного нагляду (контролю) забороняється здійснювати державний нагляд (контроль) щодо суб'єктів господарювання, з якими (або із службовими особами яких) посадова особа перебуває в родинних стосунках.

Важливим є закріплення у названому Законі правила, згідно якого у разі якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого відповідно до закону, припускає неоднозначне тлумачення прав і обов'язків суб'єкта господарювання або органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб, рішення приймається на користь суб'єкта господарювання.

Посадові особи органу державного нагляду (контролю) з метою з'ясування обставин, які мають значення для повноти проведення заходу, здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, огляд територій або приміщень, які використовуються для провадження господарської діяльності, а також будь-яких документів чи предметів, якщо це передбачено законом.

У Законі чітко прописані права та обов'язки суб'єкта господарювання.

Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) має право:

- 1) вимагати від посадових осіб органу державного нагляду (контролю) додержання вимог законодавства;
- 2) перевіряти наявність у посадових осіб органу державного нагляду (контролю) службового посвідчення і одержувати копії посвідчення (направлення) на проведення планового або позапланового заходу;
- 3) не допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення державного нагляду (контролю), якщо:
  - він здійснюється з порушенням вимог щодо періодичності проведення заходів державного нагляду (контролю), передбачених законом;
  - посадова особа органу державного нагляду (контролю) не надала копії документів, передбачених зазначеним Законом, або якщо надані документи не відповідають вимогам зазначеного Закону;
- 4) бути присутнім під час здійснення заходів державного нагляду (контролю);
- 5) вимагати нерозголошення інформації, що є комерційною таємницею суб'єкта господарювання;
- 6) одержувати та ознайомитися з актами державного нагляду (контролю);
- 7) надавати в письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта органу державного нагляду (контролю);
- 8) оскаржувати в установленому законом порядку неправомірні дії органів державного нагляду (контролю) та їх посадових осіб.

Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) зобов'язаний:

- 1) допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходів державного нагляду (контролю) за умови дотримання порядку здійснення державного нагляду (контролю);
- 2) виконувати вимоги органу державного нагляду (контролю) щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства;

3) надавати документи, зразки продукції, пояснення, довідки, відомості, матеріали з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону;

4) одержувати примірник припису або акта органу державного нагляду (контролю) за результатами проведеного планового чи позапланового заходу.

При всіх позитивних аспектах вказаного закону слід зазначити, що його дія значно обмежена по колу органів державної влади, які здійснюють державний нагляд (контроль) за діяльністю суб'єктів господарювання. Згідно статті 2 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час здійснення заходів валютного контролю, митного контролю на кордоні, контролю за дотриманням бюджетного законодавства та використанням державного та комунального майна, банківського і страхового нагляду, інших видів спеціального державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання на ринку фінансових послуг, державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, а також оперативно-розшукової діяльності, дізнання, прокурорського нагляду, досудового слідства і правосуддя.

До набрання чинності вказаним Законом порядок проведення контрольно-ревізійної та наглядової діяльності визначається зазначеними статтями Конституції та ГК України, названого указу Президента України, а також окремими законами, що регулюють діяльність певних органів державної виконавчої влади.

При визначенні видів державних органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері підприємництва за фінансово-господарською діяльністю юридичних осіб (в т.ч. передбачені Указом Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» № 817/98 від 23 липня 1998 року), є:

1) *Органи державної податкової служби* – стосовно сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, неподаткових платежів.

2) *Митні органи* – стосовно сплати ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість, які справляються у разі ввезення (пересилання) товарів на митну територію України в момент перетинання митного кордону.

3) *Органи державного казначейства, державної контрольно-ревізійної служби та органи державної податкової служби в межах їх компетенції* – стосовно бюджетних позик, позик та кредитів, гарантованих коштами бюджетів, цільового використання дотацій та субсидій, інших бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних фондів, а також належного виконання державних контрактів.

4) *Рахункова палата України* – по контролю використання бюджетних коштів (що є актуальним для державних акціонерних товариств, а також враховуючи факт проведення перевірки цим органом Національного депозитарію України).

5) *Національний банк України* (в частині перевірки банків та небанківських фінансових установ).

6) *Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг* (в частині перевірки учасників ринків фінансових послуг, не віднесених до компетенції Національного банку України та/або Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку).

7) *Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку* (в частині контролю за фондовим ринком, ринком похідних та контролю за дотриманням корпоративних прав акціонерів)

8) *Антимонопольний комітет України* (в частині здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції та контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій);

9) *Держспоживстандарт* (в частині перевірки дотримання законодавства у сфері захисту прав споживачів).

10) *Прокуратура України*, враховуючи, що у повноваження цього органу державної влади входять повноваження по нагляду як за суб'єктами підприємницької діяльності, так і за органами державної влади, які перевіряють фінансово-господарський стан суб'єктів господарювання.

Цей перелік не слід вважати вичерпним, оскільки в Україні контроль за суб'єктами господарювання здійснює біля сорока органів державної влади.

Державна податкова служба України

До системи органів державної податкової служби належать: Державна податкова адміністрація України, державні податкові адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, державні податкові інспекції в районах, містах (крім міст Києва та Севастополя), районах у містах (далі – органи державної податкової служби).

У складі органів державної податкової служби знаходяться відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з податковими правопорушеннями – податкова міліція.

Завданнями органів державної податкової служби є:

1) здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів, установлених законодавством (далі – податки, інші платежі);

2) внесення у встановленому порядку пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства;

3) прийняття у випадках, передбачених законом, нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань оподаткування;

4) формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів та Єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб;

5) роз'яснення законодавства з питань оподаткування серед платників податків;

6) запобігання злочинам та іншим правопорушенням, віднесеним законом до компетенції податкової міліції, їх розкриття, припинення, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Відповідно до Закону України «Про державну податкову службу»⁶ Державна податкова адміністрація України здійснює такі функції:

1) виконує безпосередньо, а також організовує роботу державних податкових адміністрацій та державних податкових інспекцій, пов'язану із:

а) здійсненням контролю за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), контролю за валютними операціями, контролю за додержанням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги) у встановленому законом порядку, а також контролю за наявністю свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності та ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів;

б) здійсненням контролю за додержанням виконавчими комітетами сільських і селищних рад порядку прийняття і обліку податків, інших платежів від платників податків, своєчасністю і повнотою перерахування цих сум до бюджету;

в) обліком платників податків, інших платежів;

г) виявленням і веденням обліку надходжень податків, інших платежів;

г) проведенням роботи по боротьбі з незаконним обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів, веденням реєстрів імпортерів, експортерів, оптових та роздрібних торговців, місць зберігання алкогольних напоїв та тютюнових виробів, участю у розробленні пропозицій щодо основних напрямів державної політики і проектів державних програм у сфері боротьби з незаконним обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів, організацією виконання актів законодавства у межах своїх повноважень, здійсненням систематичного контролю за їх реалізацією, узагальненням практики застосування законодавства, застосуванням у випадках, передбачених законодавством, фінансових санкцій до суб'єктів підприємницької діяльності за порушення законодавства про виробництво і обіг спирту етилового, коньячного, плодового, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, здійсненням заходів по вилученню та знищенню або передачі на промислову переробку алкогольних напоїв, знищенню тютюнових виробів, що були незаконно вироблені чи знаходилися у незаконному обігу;

2) видає у випадках, передбачених законом, нормативно-правові акти і методичні рекомендації з питань оподаткування, які підлягають обов'язковому опублікуванню;

3) затверджує форми податкових розрахунків, звітів, декларацій та інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, інших платежів, декларацій про валютні

⁶Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 15, ст.84.

цінності, зразок картки фізичної особи – платника податків та інших обов'язкових платежів, форму повідомлення про відкриття або закриття юридичними особами, фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності банківських рахунків, а також форми звітів про роботу, проведену органами державної податкової служби;

4) в порядку, встановленому законом, надає податкові роз'яснення, організовує виконання цієї роботи органами державної податкової служби;

5) здійснює заходи щодо добору, розстановки, професійної підготовки та перепідготовки кадрів для органів державної податкової служби;

6) подає органам державної податкової служби методичну і практичну допомогу в організації роботи, проводить обстеження та перевірки її стану;

7) організовує роботу по створенню інформаційної системи автоматизованих робочих місць та інших засобів автоматизації та комп'ютеризації робіт органів державної податкової служби;

8) розробляє проекти законів України та інших нормативно-правових актів щодо форм та методів проведення планових та позапланових виїзних перевірок у рамках контролю за додержанням законодавства;

9) при виявленні фактів, що свідчать про організовану злочинну діяльність, або дій, що створюють умови для такої діяльності, направляє матеріали з цих питань відповідним спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю;

10) передає відповідним правоохоронним органам матеріали за фактами правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність, якщо їх розслідування не належить до компетенції податкової міліції;

11) подає Міністерству фінансів України та Головному управлінню Державного казначейства України звіт про надходження податків, інших платежів;

12) вносить пропозиції та розробляє проекти міжнародних договорів стосовно оподаткування, виконує в межах, визначених законодавством, міжнародні договори з питань оподаткування;

13) надає фізичним особам – платникам податків та інших обов'язкових платежів ідентифікаційні номери і направляє до державної податкової інспекції за місцем проживання фізичної особи або за місцем отримання нею доходів чи за місцезнаходженням об'єкта оподаткування картку з ідентифікаційним номером та веде Єдиний банк даних про платників податків - юридичних осіб;

14) прогнозує, аналізує надходження податків, інших платежів, джерела податкових надходжень, вивчає вплив макроекономічних показників і податкового законодавства на надходження податків, інших платежів, розробляє пропозиції щодо їх збільшення та зменшення втрат бюджету;

15) забезпечує виготовлення марок акцизного збору, їх зберігання, продаж та організовує роботу, пов'язану із здійсненням контролю за наявністю цих марок на пляшках (упаковках) алкогольних напоїв і на пачках (упаковках) тютюнових виробів під час їх транспортування, зберігання і реалізації;

16) організовує роботу, пов'язану із здійсненням контролю за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють роздрібну торгівлю тютюновими виробами, максимальних роздрібних цін на тютюнові вироби, встановлених виробниками або імпортерами таких тютюнових виробів;

17) вносить в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення податкового законодавства;

18) організовує у межах своїх повноважень роботу щодо забезпечення охорони державної таємниці в органах державної податкової служби.

Права органів державної податкової служби визначаються статтею 11 Закону України «Про державну податкову службу». Органи державної податкової служби у випадках, в межах компетенції та у порядку, встановлених законами України, мають право:

1) здійснювати документальні невиїзні перевірки (на підставі поданих податкових декларацій, звітів та інших документів, пов'язаних з нарахуванням і сплатою податків та зборів (обов'язкових платежів) незалежно від способу їх подачі), а також планові та позапланові виїзні перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування і сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), додержання валютного законодавства юридични-

ми особами, їх філіями, відділеннями, іншими відокремленими підрозділами, що не мають статусу юридичної особи, а також фізичними особами, які мають статус суб'єктів підприємницької діяльності чи не мають такого статусу, на яких згідно із законами України покладено обов'язок утримувати та/або сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі), крім Національного банку України та його установ (далі – платники податків);

2) здійснювати контроль за:

а) додержанням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги) у встановленому законом порядку;

б) наявністю свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, з наступною передачею матеріалів про виявлені порушення органам, які видали ці документи, торгових патентів;

3) одержувати у платників податків (посадових осіб платників податків) пояснення з питань, що виникають під час перевірок та стосуються реалізації повноважень органів державної податкової служби, встановлених цим та іншими законами України; перевіряти під час проведення перевірок у фізичних осіб документи, що посвідчують особу;

4) запрошувати платників податків або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) такими платниками податків. Письмові повідомлення про такі запрошення направляються не пізніше ніж за десять робочих днів до дня запрошення рекомендованими листами, в яких зазначаються підстави запрошення, дата і час, на які запрошується платник податків (посадова особа платника податків);

5) одержувати безоплатно від платників податків, а також від установ Національного банку України та комерційних банків у порядку, встановленому Законом України «Про банки і банківську діяльність», довідки та/або копії документів про наявність банківських рахунків, а на підставі рішення суду – про обсяг та обіг коштів на рахунках, у тому числі про ненадходження у встановлені терміни валютної виручки від суб'єктів підприємницької діяльності;

6) одержувати безоплатно необхідні відомості для формування інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та зборів (обов'язкових платежів) від платників податків, а також Національного банку України та його установ – про суми доходів, виплачених фізичним особам, і утриманих з них податків та зборів (обов'язкових платежів), від органів, уповноважених проводити державну реєстрацію суб'єктів, а також видавати ліцензії на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, – про видачу таких свідоцтв про державну реєстрацію та ліцензій суб'єктам господарської діяльності, від органів внутрішніх справ – про громадян, які прибули на проживання до відповідного населеного пункту чи вибули з нього, від органів реєстрації актів громадянського стану – про громадян, які померли;

7) одержувати безоплатно від митних органів щомісяця звітні дані про ввезення на митну територію України імпортованих товарів і справляння при цьому податків та зборів (обов'язкових платежів) та інформацію про експортно-імпортні операції, що здійснюють резиденти і нерезиденти, за формою, погодженою з Державною податковою адміністрацією України, та від органів статистики – дані, необхідні для використання їх у проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

8) вимагати від платників податків, діяльність яких перевіряється, усунення виявлених порушень податкового законодавства, контролювати виконання законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби, а також припинення дій, які перешкоджають здійсненню повноважень посадовими особами органів державної податкової служби;

9) при проведенні перевірок вилучати у підприємств, установ та організацій копії фінансово-господарських та бухгалтерських документів, які свідчать про приховування (заниження) об'єктів оподаткування, несплату податків та зборів (обов'язкових платежів), а при проведенні арешту активів платника податків на підставі рішення суду – вилучати оригінали первинних фінансово-господарських та бухгалтерських документів із складенням опису, який скріплюється підписами представника органу державної податкової служби та платника податків, і залишенням копій таких документів платнику податків. Заборо-

няється вилучення у суб'єктів господарської діяльності документів, що не підтверджують факти порушення законів України про оподаткування;

10) надавати відстрочення та розстрочення податкових зобов'язань, вирішувати питання щодо податкового компромісу, а також приймати рішення про списання безнадійного боргу в порядку, передбаченому законом;

11) застосовувати до платників податків фінансові (штрафні) санкції, стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми недоїмки, пені у випадках, порядку та розмірах, встановлених законами України.

12) застосовувати до платників податків, які у встановлений законом строк не повідомили про відкриття або закриття рахунків у банках, а також до установ банків, що не подали відповідним органам державної податкової служби в установлений законом строк повідомлень про закриття рахунків платників податків або розпочали здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків до отримання повідомлення відповідного органу державної податкової служби про взяття рахунку на облік в органах державної податкової служби, фінансові (штрафні) санкції у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

13) за несвоєчасне виконання установами банків та іншими фінансово-кредитними установами рішень суду та доручень платників податків про сплату податків та зборів (обов'язкових платежів) стягувати з установ банків та інших фінансово-кредитних установ пеню за кожний день прострочення (включаючи день сплати) у порядку та розмірах, встановлених законами України щодо таких видів платежів;

14) користуватися у службових справах засобами зв'язку, які належать підприємствам, установам та організаціям, з дозволу їх керівників;

15) вимагати від керівників підприємств, установ і організацій, що перевіряються в ході планових та позапланових виїзних перевірок, проведення інвентаризацій основних фондів, товарно-матеріальних цінностей та коштів, у разі відмови у проведенні таких інвентаризацій або при проведенні адміністративного арешту активів – звернутися до суду щодо спонукання до проведення таких інвентаризацій, а до ухвалення відповідного рішення судом – у присутності понятих та представників підприємств, установ і організацій, щодо яких проводиться перевірка, опечатувати каси, касові приміщення, склади та архіви на термін не більше 24 годин з моменту такого опечатування, зазначеного в протоколі. Порядок опечатування кас, касових приміщень, складів та архівів встановлюється Кабінетом Міністрів України;

16) надавати інформацію з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів іншим органам державної влади відповідно до закону;

17) звертатися у передбачених законом випадках до судових органів із заявою (позовною заявою) про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності.

При цьому, права, передбачені пунктами 1-9, 14 і 15 надаються посадовим особам органів державної податкової служби, а права, передбачені пунктами 10-13, 16 і 17, – головам державних податкових адміністрацій і начальникам державних податкових інспекцій та їх заступникам.

У Законі України «Про державну податкову службу» є стаття 11-1, яка чітко регламентує підстави та порядок проведення органами державної податкової служби планових і позапланових виїзних перевірок своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків та зборів (обов'язкових платежів).

Згідно зі ст. 11-1 названого Закону **плановою виїзною перевіркою** вважається перевірка платника податків щодо своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати ним податків та зборів (обов'язкових платежів), яка передбачена у плані роботи органу державної податкової служби і провадиться за місцезнаходженням такого платника податків чи за місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого провадиться така планова виїзна перевірка.

Планова виїзна перевірка провадиться за сукупними показниками фінансово-господарської діяльності платника податків за письмовим рішенням керівника відповідного органу державної податкової служби не частіше одного разу на календарний рік.

Забороняється проведення планових виїзних перевірок за окремими видами зобов'язань перед бюджетами, крім зобов'язань за бюджетними позиками і кредитами, що гарантовані бюджетними коштами.

Право на проведення планової виїзної перевірки платника податків надається лише у тому випадку, коли йому не пізніше ніж за десять днів до дня проведення зазначеної перевірки надіслано письмове повідомлення із зазначенням дати початку та закінчення її проведення.

Проведення планових виїзних перевірок здійснюється органами державної податкової служби одночасно з іншими органами виконавчої влади, уповноваженими здійснювати контроль за нарахуванням та сплатою податків та зборів (обов'язкових платежів). Порядок координації проведення планових виїзних перевірок органами виконавчої влади, уповноваженими здійснювати контроль за нарахуванням та сплатою податків та зборів (обов'язкових платежів), визначається Кабінетом Міністрів України.

Позаплановою виїзною перевіркою вважається перевірка, яка не передбачена в планах роботи органу державної податкової служби і проводиться за наявності хоча б однієї з таких обставин:

1) за наслідками перевірок інших платників податків виявлено факти, які свідчать про порушення платником податків законів України про оподаткування, валютного законодавства, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту;

2) платником податків не подано в установлений строк податкову декларацію або розрахунки, якщо їх подання передбачено законом;

3) виявлено недостовірність даних, що містяться у податковій декларації, поданій платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту;

4) платник податків подав у встановленому порядку скаргу про порушення законодавства посадовими особами органу державної податкової служби під час проведення планової чи позапланової виїзної перевірки, в якій вимагає повного або часткового скасування результатів відповідної перевірки;

5) у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту;

6) провадиться реорганізація (ліквідація) підприємства;

7) стосовно платника податків (посадової особи платника податків) у порядку, встановленому законом, податковою міліцією заведено оперативно-розшукову справу, у зв'язку з чим є потреба у проведенні позапланової виїзної перевірки фінансово-господарської діяльності такого платника податків;

8) у разі, коли вищестоящий орган державної податкової служби в порядку контролю за достовірністю висновків нижчестоящого органу державної податкової служби здійснив перевірку документів обов'язкової звітності платника податків або висновків акта перевірки, складеного нижчестоящим контролюючим органом, та виявив їх невідповідність вимогам законів, що призвело до ненадходження до бюджетів сум податків та зборів (обов'язкових платежів). Позапланова виїзна перевірка в цьому випадку може ініціюватися вищестоящим органом державної податкової служби лише у тому разі, коли стосовно посадових або службових осіб нижчестоящого органу державної податкової служби, які проводили планову або позапланову виїзну перевірку зазначеного платника податків, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу;

9) платником подано декларацію з від'ємним значенням з податку на додану вартість, яке становить більше 100 тис. гривень.

Крім вище зазначеного, *позаплановими перевірками* вважаються також перевірки в межах повноважень податкових органів, визначених законами України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»⁷, «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»⁸, а в інших випадках – за рішенням суду.

⁷Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, № 28, ст.205.

⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, № 46, ст. 345.

Для отримання рішення суду з метою проведення позапланової виїзної перевірки орган державної податкової служби, який ініціює проведення позапланової виїзної перевірки, подає до суду письмове обґрунтування підстав такої перевірки та дати її початку і закінчення, склад осіб, які будуть проводити таку перевірку, документи, які відповідно до частини шостої цієї статті свідчать про виникнення підстав для проведення такої перевірки, інформацію про вид та кількість перевірок, проведених органами державної податкової служби щодо суб'єкта господарської діяльності та наслідки таких перевірок за попередні три роки, а також на вимогу суду – інші відомості. У розгляді питання про надання дозволу на проведення позапланової виїзної перевірки мають право брати участь представники суб'єкта господарської діяльності. Повідомлення про місце, дату та час розгляду питання про надання дозволу на проведення позапланової виїзної перевірки направляється не пізніше ніж за три робочі дні до дати такого розгляду.

Позапланова виїзна перевірка здійснюється за рішенням керівника податкового органу, яке оформляється наказом.

Тривалість перевірок. Тривалість планової виїзної перевірки не повинна перевищувати 20 робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва – 10 робочих днів.

Тривалість позапланової виїзної перевірки не повинна перевищувати 10 робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва – 5 робочих днів.

Подовження термінів проведення планової виїзної перевірки можливе на термін не більш як 10 робочих днів, а стосовно суб'єктів малого підприємництва – 5 робочих днів.

Подовження термінів проведення позапланової виїзної перевірки можливе на термін не більш як 5 робочих днів, а стосовно суб'єктів малого підприємництва – 2 робочі дні.

Перевірки відповідно до кримінально-процесуального законодавства Обмеження у підставах проведення перевірок платників податків, визначені Законом України «Про державну податкову службу», не поширюються на перевірки, що проводяться на звернення такого платника податків, або перевірки, що проводяться після порушення кримінальної справи проти платника податків (посадових осіб платника податків), що перевіряється, відповідно до кримінально-процесуального законодавства.

Працівникам податкової міліції забороняється брати участь у проведенні планових та позапланових виїзних перевірок платників податків, що проводяться органами державної податкової служби, якщо такі перевірки не пов'язані з веденням оперативно-розшукових справ або розслідуванням кримінальних справ, порушених стосовно таких платників податків (посадових осіб платників податків), що знаходяться в їх провадженні.

Перевірки платників податків органами податкової міліції провадяться у порядку, встановленому Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁹, Кримінально-процесуальним кодексом України¹⁰, іншими законами України.

Умови допуску посадових осіб органів державної податкової служби до проведення планових та позапланових виїзних перевірок визначаються ст. 11-2 Закону України «Про державну податкову службу». Посадові особи органу державної податкової служби вправі приступити до проведення планової або позапланової виїзної перевірки за наявності підстав для їх проведення, визначених законами України, та за умови надання платнику податків під розписку:

1) направлення на перевірку, в якому зазначаються дата його видачі, назва органу державної податкової служби, мета, вид (планова або позапланова), підстави, дата початку та дата закінчення перевірки, посади, звання та прізвища посадових осіб органу державної податкової служби, які проводитимуть перевірку. Направлення на перевірку є дійсним за умови наявності підпису керівника органу державної податкової служби, скріпленого печаткою органу державної податкової служби;

2) копії наказу керівника податкового органу про проведення позапланової виїзної перевірки, в якому зазначаються підстави проведення позапланової виїзної перевірки, дата її початку та дата закінчення.

Ненадання цих документів платнику податків або їх надання з порушенням вимог, встановлених частиною першою цієї статті, є підставою для недопущення посадових осіб

⁹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 22, ст.303.

¹⁰«Відомості Верховної Ради УРСР» 1961 р. № 2 від 12/01/1961.

органу державної податкової служби до проведення планової або позапланової виїзної перевірки.

Проведення перевірок органами державної податкової служби не повинно порушувати нормального режиму роботи платників податків.

У разі заподіяння шкоди внаслідок порушення працівниками органів державної податкової служби прав платників податків, встановлених цим та іншими законами України, а також вимог щодо проведення перевірок платників податків може звернутися до суду із заявою про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. При цьому суб'єкти малого підприємництва звільняються від сплати державного мита.

Відшкодування шкоди здійснюється відповідно до закону. Працівники органів державної податкової служби несуть матеріальну відповідальність за шкоду, завдану незаконними діями або бездіяльністю, в межах, встановлених законом.

Порядок координації проведення планових виїзних перевірок органами виконавчої влади, уповноваженими здійснювати контроль за нарахуванням і сплатою податків та зборів (обов'язкових платежів) визначається постановою Кабінету Міністрів України № 619 від 21 липня 2005 року¹¹.

Митні органи України

Митні органи України становлять систему органів управління митною справою (митну систему). До неї входять Державний митний комітет України, територіальні митні управління, митниці та інші митні установи України. Посадовим особам митних органів України присвоюються спеціальні звання, що встановлюються законами України.

Вони виконують такі правоохоронні функції:

1) контроль за додержанням законодавства України про митну справу та виявлення фактів порушення митних правил і чинного законодавства під час перетинання митного кордону завдяки проведенню огляду речей, особистого огляду тощо;

2) припинення правопорушень і злочинів (контрабанди тощо), затримання винних осіб;

3) провадження адміністративних справ, накладення адміністративних стягнень.

Діяльність митних органів регулюється Митним кодексом України¹², Законами України «Про зовнішньоекономічну діяльність»¹³, «Про товарообмінні (бартерні) операції у зовнішньоекономічній діяльності»¹⁴, «Про операції з давальницькою сировиною»¹⁵, іншими законами.

Згідно зі ст. 41 Митного кодексу України митний контроль здійснюється безпосередньо посадовими особами митних органів шляхом:

1) перевірки документів та відомостей, необхідних для такого контролю;

2) митного огляду (огляду та переогляду товарів і транспортних засобів, особистого огляду громадян);

3) обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;

4) усного опитування громадян та посадових осіб підприємств;

5) перевірки системи звітності та обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, які відповідно до законів справляються при переміщенні товарів через митний кордон України;

6) огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи законом;

¹¹ «Офіційний вісник України» 2005 р. № 30 від 12/08/2005, стор. 60, стаття 1803, реєстр.код 33166/2005.

¹² Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 38-39, ст.288.

¹³ Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 29, ст. 377.

¹⁴ Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, № 5-6, ст.44.

¹⁵ Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 6, ст.40.

7) використання інших форм, передбачених цим Кодексом та іншими законами України з питань митної справи.

Перевірка системи звітності та обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, – це проведення митними органами на підприємствах дій щодо встановлення відповідності документації про зазначені товари і транспортні засоби вимогам, встановленим Митним кодексом України та іншими законами України (ст. 60 Митного кодексу України).

Незалежно від закінчення операцій митного контролю, оформлення та пропуску товарів і транспортних засобів митний контроль за ними може здійснюватися, якщо є достатні підстави вважати, що мають місце порушення законодавства України чи міжнародного договору України, укладеного в установленому законом порядку, контроль за виконанням яких покладено законом на митні органи. Такий контроль здійснюється на підставі письмового розпорядження керівника митного органу або особи, яка його заміщує (ст. 69 Митного кодексу України).

Порядок проведення митними органами на підприємствах перевірок системи звітності та обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 1730 від 23 грудня 2004 року¹⁶. Цей Порядок відповідно до ст. 41, 60 і 69 Митного кодексу України визначає механізм проведення митними органами на підприємствах перевірок системи звітності та обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, як у процесі митного оформлення товарів і транспортних засобів, так і після його закінчення, в частині дотримання ними вимог законодавства з питань митної справи.

Перевірки провадяться у плановому та позаплановому порядку.

План перевірок складається митними органами на кожний квартал виходячи з результатів аналізу імпортно-експортних операцій, що здійснюються підприємствами.

У позаплановому порядку перевірки можуть провадитися у разі:

- 1) прийняття відповідного рішення Кабінетом Міністрів України;
- 2) виявлення фактів, що свідчать про порушення підприємством вимог законодавства з питань митної справи;
- 3) неподання підприємством в установлений строк документів обов'язкової звітності;
- 4) подання підприємством скарги на порушення законодавства посадовими особами митних органів під час проведення планової чи позапланової перевірки;
- 5) виникнення потреби у перевірці відомостей, що надійшли від особи, яка перебувала у правових відносинах з підприємством, якщо підприємство не надасть протягом трьох робочих днів пояснення та документальні підтвердження на письмовий запит митного органу.

Для проведення перевірки посадовій особі митного органу видається спеціальне посвідчення, підписане керівником та скріплене печаткою відповідного митного органу. Зразок посвідчення та порядок реєстрації зазначених посвідчень встановлюються Держмитслужбою.

Про проведення планової перевірки підприємству повідомляється за 10 календарних днів до її початку.

Посадові особи митного органу зобов'язані пред'явити керівникові підприємства, де проводиться перевірка, спеціальне посвідчення та розписатися в журналі реєстрації перевірок.

Під час проведення перевірок посадові особи митних органів мають право:

- 1) перевіряти грошові, фінансові і бухгалтерські документи, звіти, контракти, декларації, калькуляції, інші документи, пов'язані з товарами і транспортними засобами, що переміщуються через митний кордон України, в тому числі відповідну інформацію, що є в розпорядженні підприємств в електронній формі;
- 2) одержувати від посадових осіб та інших працівників підприємств у письмовій формі необхідні пояснення і довідки з питань, що стосуються предмета перевірки;
- 3) одержувати довідки та копії документів про фінансово-господарську діяльність, інші відомості, пов'язані з обчисленням та сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів);

¹⁶ «Офіційний вісник України» 2004 р. №51 від 06/01/2005, стор. 142, стаття 3363, реєстр.код 31123/2004.

4) обстежувати виробничі, складські, торговельні та інші приміщення підприємств, якщо це необхідно для з'ясування питань, що стосуються предмета перевірки;

5) провадити у разі потреби контрольний обмір обсягів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольні запуски сировини і матеріалів у виробництво, контрольний аналіз сировини, матеріалів, готової продукції тощо;

6) вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств усунення виявлених порушень законодавства з питань митної справи, а також припинення дій, що перешкоджають здійсненню повноважень посадовими особами митних органів;

7) вилучати документи у випадках та в порядку, передбачених законом;

8) вимагати, якщо це пов'язано з товарами і транспортними засобами, що переміщуються через митний кордон України, від керівників підприємств проведення інвентаризації основних фондів, товарно-матеріальних цінностей і коштів;

9) опечатувати у необхідних випадках виробничі, складські, торговельні та інші приміщення підприємств.

Посадові особи митних органів зобов'язані:

1) провадити перевірки відповідно до їх програм та робочих планів, затверджених в установленому Держмитслужбою порядку;

2) додержуватися принципів законності, повноти і об'єктивності перевірки, достовірності та доказовості її результатів;

3) видавати керівникам підприємств, а в разі потреби іншим посадовим особам примірник акта, що складається за результатами перевірки;

4) приймати від посадових осіб підприємства заяви, зауваження та письмові пояснення і долучати їх до матеріалів перевірки.

Посадові особи підприємства, де провадиться перевірка, мають право:

1) подавати посадовим особам митних органів, які проводять перевірку, письмові заяви, зауваження, пояснення з питань, що стосуються перевірки;

2) відмовлятися від надання пояснень, якщо питання, на які пропонується відповіді, стосуються комерційної таємниці, розголошувати яку посадова особа підприємства не уповноважена;

3) вимагати у посадових осіб митного органу після закінчення перевірки примірник акта, що складається за результатами перевірки;

4) подавати письмові зауваження або заперечення до акта перевірки в разі незгоди з викладеними в ньому фактами та обставинами і вимагати розгляду цих зауважень або заперечень посадовими особами митних органів по суті та долучення їх до акта, що складається за результатами перевірки;

5) оскаржувати в установленому законодавством порядку дії посадових осіб митних органів.

Посадові особи підприємства мають також інші права, передбачені законодавством.

Акт за результатами перевірки складається у трьох примірниках, підписується посадовими особами митних органів, які брали участь у проведенні перевірки, керівником, а в разі потреби іншими посадовими особами підприємства.

Порядок оформлення результатів перевірки встановлюється Держмитслужбою.

В Митному кодексі України не встановлено чітких строків проведення планових та позапланових перевірок митними органами.

Порядок взаємодії митних і податкових органів при організації та проведенні спільних планових і позапланових перевірок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності затверджено наказом Державної податкової адміністрації та Державної митної служби України № 439/551 від 29 липня 2004 року¹⁷.

Контрольно-ревізійна служба України

Головним завданням державної контрольно-ревізійної служби є здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю

¹⁷ «Офіційний вісник України» 2004 р. № 32 від 27/08/2004, стор. 132, стаття 2176, реєстр.код 29714/2004.

бухгалтерського обліку і фінансової звітності в міністерствах та інших органах виконавчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах і у суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують (отримували в періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно (далі – підконтрольні установи), виконанням місцевих бюджетів, розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому.

Державний фінансовий контроль реалізується державною контрольно-ревізійною службою через проведення державного фінансового аудиту та інспектування.

Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті.

Інспектування здійснюється у формі ревізії та полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються в акті.

На підконтрольних установах, щодо яких за відповідний період їх фінансово-господарської діяльності відповідно до Закону України «Про контрольно-ревізійну службу в Україні» проведено державний фінансовий аудит, інспектування за ініціативою органів державної контрольно-ревізійної служби (далі – ДКРС) не провадиться.

Плановою виїзною ревізією (перевіркою) підконтрольних установ, відповідно до статті 11 Закону України¹⁸ «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» (далі – Закон), є така ревізія (перевірка), яка передбачена у плані роботи органу ДКРС і проводиться не частіше одного разу на календарний рік. Право на проведення такої ревізії (перевірки) підконтрольних установ надається лише у тому разі, коли їм не пізніше ніж за 10 днів до дня проведення зазначеної ревізії або перевірки надіслано письмове повідомлення із зазначенням дати початку та закінчення її проведення.

Позапланова ревізія або перевірка провадиться за наявності обставин, визначених ст. 11 Закону, зокрема, у разі надходження доручення щодо проведення ревізій та перевірок у підконтрольних установах від правоохоронних органів. Водночас зазначеною статтею Закону передбачено, що позапланові ревізії (перевірки) суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені Законом до підконтрольних установ, проводяться органами ДКРС за рішенням суду, винесеним на підставі подання прокурора або слідчого для забезпечення розслідування кримінальної справи. При цьому Законом не передбачений обов'язок органів ДКРС завчасно повідомляти об'єкт, який буде позапланово ревізуватися або перевірятися, про проведення такого контрольного заходу.

Водночас зазначаємо, що обмеження у підставах проведення ревізій та перевірок, визначених цим Законом, не поширюються на ревізії (перевірки), що проводяться після порушення кримінальної справи проти посадових осіб підконтрольних установ, що ревізуються або перевіряються, відповідно до кримінально-процесуального законодавства.

Тривалість планової виїзної ревізії або перевірки не повинна перевищувати 20 днів, а позапланової – 10 днів. Продовження термінів проведення планової або позапланової виїзної ревізії або перевірки можливе лише за рішенням суду на термін, що не перевищує 10 днів для планової виїзної ревізії або перевірки, та 5 днів для позапланової.

Відповідно до ст. 10 Закону органи ДКРС при проведенні як планових, так і позапланових ревізій (перевірок) мають право залучити на договірних засадах до участі у ревізії (перевірці) кваліфікованих фахівців відповідних міністерств, державних комітетів, інших органів державної виконавчої влади, державних фондів, підприємств, установ і організацій.

Рішення про залучення до участі у проведенні ревізії (перевірки) інших осіб також може бути прийняте правоохоронним органом, за ініціативою якого проводиться ревізія (перевірка), відповідно до його повноважень, визначених законодавством.

¹⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 13, ст.110.

Рахункова палата України

Державний фінансовий аудит провадиться Рахунковою палатою у порядку та у спосіб, що визначені Законом України «Про Рахункову палату»¹⁹. Рахункова палата є постійно діючим органом контролю, який утворюється Верховною Радою України, підпорядкований і підзвітний їй. Вона здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави.

Завданнями Рахункової палати є:

- 1) організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням;
- 2) здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України, визначення ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів;
- 3) контроль за фінансуванням загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 4) контроль за дотриманням законності щодо надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам, міжнародним організаціям, передбачених у Державному бюджеті України;
- 5) виконання інших завдань, передбачених для Рахункової палати чинним законодавством України.

Відповідно до Закону України «Про Рахункову палату» Рахункова палата України має такі повноваження:

- 1) здійснювати експертно-аналітичні, інформаційні та інші види діяльності, що забезпечують контроль за використанням коштів загальнодержавних цільових фондів, коштів позабюджетних фондів, за цільовим використанням фінансово-кредитних і валютних ресурсів під час здійснення загальнодержавних програм;
- 2) провадити фінансові перевірки, ревізії в апараті Верховної Ради України, органах виконавчої влади, Національному банку України, Фонді державного майна України, інших підзвітних Верховній Раді України органах, а також на підприємствах і в організаціях незалежно від форм власності в межах, визначених статтею 16 Закону України «Про Рахункову палату»;
- 3) перевіряти в органах і на об'єктах грошові документи, бухгалтерські книги, звіти, плани, кошториси витрат та іншу документацію щодо фінансово-господарської діяльності, а також здійснювати перевірку касових операцій з готівкою та цінними паперами, матеріальних цінностей, їх обліку, зберігання і витрачання;
- 4) отримувати від керівників установ та організацій, що перевіряються, всю необхідну документацію та іншу інформацію про фінансово-господарську діяльність;
- 5) отримувати від Національного банку України, уповноважених банків та інших кредитних установ необхідні відомості про здійснювані ними операції та стан рахунків установ та організацій, що перевіряються, від інших підприємств і організацій – довідки, копії документів по операціях і рахунках цих підприємств та організацій;
- 6) організовувати і проводити оперативний контроль за використанням коштів Державного бюджету України за звітний період;
- 7) провадити комплексні ревізії і тематичні перевірки по окремих розділах і статтях Державного бюджету України, у тому числі бюджетів загальнодержавних цільових фондів;
- 8) направляти матеріали перевірок, ревізій та обстежень Кабінету Міністрів України, відповідним центральним органам виконавчої влади, Національному банку України, Фонду державного майна України, підприємствам, установам і організаціям для розгляду і вжиття необхідних заходів;
- 9) порушувати перед Верховною Радою України, Президентом України, а також органами виконавчої влади клопотання про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у порушенні вимог чинного законодавства України, внаслідок чого завдано матеріальної шкоди державі;
- 10) залучати до проведення перевірок, ревізій та обслідувань на договірних засадах кваліфікованих спеціалістів і фахівців-експертів з інших установ і організацій, а також

¹⁹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 43, ст.212.

працівників інших державних контрольних, податкових і правоохоронних органів з оплатою їх праці в необхідних випадках за рахунок власних коштів;

11) у разі виявлення під час перевірок, ревізій та обслідувань фактів привласнення грошей і матеріальних цінностей, інших зловживань передавати матеріали перевірок, ревізій та обслідувань до правоохоронних органів з інформуванням про це Верховної Ради України.

Рахункова палата України має інші повноваження передбачені ст. 7 Закону України «Про Рахункову палату».

Перевірки та ревізії. Рахункова палата здійснює перевірки та ревізії відповідно до функцій, визначених ст. 6 Закону України «Про Рахункову палату». Терміни, обсяги і засоби їх проведення встановлюються Рахунковою палатою. В ході перевірок та ревізій на основі документального підтвердження їх результатів, достовірності бухгалтерського обліку і фінансової звітності визначаються своєчасність і достатність взаємних розрахунків об'єкта, що перевіряється, і Державного бюджету України. Якщо перевірка чи ревізія належить до компетенції як Рахункової палати, так і іншого державного контрольного органу, вона повинна проводитись ними спільно. За підсумками проведених перевірок і ревізій складаються звіти, за достовірність яких відповідні посадові особи Рахункової палати несуть персональну відповідальність.

Про результати проведених перевірок і ревізій Рахункова палата інформує Верховну Раду України, доводить до відома керівників відповідних центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій.

Про виявлені факти порушення закону, а також заподіяння державі шкоди Рахункова палата інформує Верховну Раду України, а у разі виявлення порушень закону, що тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність, за рішенням Колегії Рахункової палати передає відповідні матеріали до правоохоронних органів.

Посадовим особам Рахункової палати забороняється втручатися в оперативну діяльність об'єктів, що перевіряються, а також оприлюднювати свої висновки до завершення перевірок чи ревізій та оформлення їх результатів актом, який затверджується Колегією Рахункової палати. Відомості, що надаються посадовим особам Рахункової палати в ході перевірок та ревізій, не можуть бути використані з іншою метою або в іншому випадку, ніж це передбачено цим Законом.

Національний банк України

Національний банк України (далі – НБУ) є центральним банком України, особливим органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України та Законами України, основними з яких є «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»²⁰, «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність»²¹, «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»²², «Про обіг векселів в Україні»²³, а також ГК України²⁴ та Декретом КМ України «Про систему валютного регулювання та валютній контроль»²⁵.

Основним завданням (функцією) НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. На виконання своєї основної функції НБУ сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється НБУ у таких формах:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;

²⁰Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 1, ст. 1.

²¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 5-6, ст.30.

²²Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 29, ст.137.

²³Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 24, ст.128.

²⁴Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.

²⁵Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 17, ст.184.

5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;

2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;

3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;

4) визначення процентної політики;

5) рефінансування банків;

6) кореспондентських відносин;

7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;

8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;

9) імпорту та експорту капіталу.

Перевірки. Процес планування та проведення інспектування службою банківського нагляду НБУ банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ визначається Положенням про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, затвердженим постановою правління НБУ № 276 від 17 липня 2001 року²⁶.

Об'єктами перевірки служби банківського нагляду НБУ є:

1) банк, його філії та інші власні підрозділи банку (у тому числі ті, що розташовані поза межами місцезнаходження головного офісу банку);

2) власники істотної участі в банку;

3) юридичні особи, що здійснюють банківську діяльність без банківської ліцензії.

Перевірки здійснюються з метою визначення ризиків, притаманних банку, рівня безпеки і стабільності його операцій, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів НБУ. Обсяги та напрями перевірки визначаються НБУ.

Планова перевірка. Інспекційні перевірки банків та їх філій або інших власних підрозділів здійснюються відповідно до плану інспекційних перевірок.

Планова інспекційна перевірка банку (юридичної особи в цілому, включаючи окремі перевірки філій або інших власних підрозділів) здійснюється не частіше одного разу на рік.

Датою, з якої починається відлік річного строку для визначення початку наступної планової інспекційної перевірки, є дата закінчення попередньої планової інспекційної перевірки, що зазначена у посвідченні на право проведення цієї перевірки.

Про проведення планової перевірки НБУ зобов'язаний повідомляти банк не пізніше ніж за 10 днів до початку цієї перевірки.

Позапланова перевірка. НБУ може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки за наявності обґрунтованих підстав. Такими підставами є виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду (у тому числі за результатами аналізу показників системи раннього реагування) суттєвого погіршення фінансового стану банку або фактів проведення банком (його підрозділами) ризикових операцій, що загрожують інтересам вкладників або інших кредиторів банку, чи фактів подання НБУ недостовірної звітності, а також звернення банку щодо відкриття філій або інших власних підрозділів, отримання ліцензій чи дозволів, передбачених законодавством, тощо.

Рішення про проведення позапланової перевірки банку за наявності обґрунтованих підстав оформляється у формі розпорядження та підписується Головою НБУ або уповноваженою ним особою. Уповноваженою особою може бути перший заступник Голови, заступник Голови НБУ, який за посадовими обов'язками керує службою банківського нагляду, директор Департаменту банківського регулювання і нагляду. Для здійснення вищезазначених повноважень цим особам видається довіреність за підписом Голови НБУ.

Розпорядження про проведення позапланової перевірки має містити назву об'єкта перевірки, підставу, строки проведення перевірки (дати початку і закінчення), період інспектування, перелік питань, що підлягають перевірці, склад інспекційної групи.

У разі звернення банку щодо відкриття філій або інших власних підрозділів, отримання ліцензій чи дозволів, передбачених законодавством, тощо керівник служби банківського нагляду або начальник територіального управління НБУ за місцезнаходженням банку – юридичної особи або його підрозділів за результатами розгляду поданих банком

²⁶ «Офіційний вісник України» 2001 р. № 34 від 07/09/2001, стор. 152, реєстр. код 19807/2001.

документів може прийняти рішення про необхідність проведення позапланової перевірки. Така виїзна перевірка проводиться особою, якій надано посвідчення на перевірку, засвідчене підписом заступника Голови НБУ або начальника відповідного територіального управління НБУ за місцезнаходженням банку – юридичної особи або його підрозділів.

Комплексна перевірка. Комплексним інспекційним перевіркам підлягають банки, які здійснюють банківську діяльність на підставі банківської ліцензії.

Перша комплексна інспекційна перевірка банку здійснюється не раніше ніж через 12 місяців з дня отримання ним банківської ліцензії.

Комплексним інспекційним перевіркам не підлягають банки, у яких НБУ відкликав банківську ліцензію.

Під час планування комплексного інспектування банків I та II групи одночасно передбачається проведення інспектування їх філій регіонального значення. Інспекційні перевірки філій та/або інших підрозділів банків I та II групи, а також підрозділів банків інших груп здійснюються в разі потреби в їх проведенні.

Обов'язковій перевірці підлягають філії, що розміщені на території інших держав, якщо інше не передбачено двосторонніми угодами між центральними банками або відповідними органами банківського нагляду.

Перевірка з окремих питань. Інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, підлягають перевіркам з окремих питань щодо їх діяльності/операцій, фінансового стану та впливу на діяльність банку. Перевірка цих осіб здійснюється в таких випадках:

1) власник істотної участі в банку підлягає перевірці, якщо за результатами виїзного чи безвиїзного нагляду або на підставі інших документів буде встановлено, що ця особа не відповідає вимогам Закону України «Про банки і банківську діяльність» і нормативно-правових актів НБУ щодо істотної участі або негативно впливає на фінансову безпеку і стабільність банку;

2) перевірці підлягає особа, що придбала істотну участь у банку без письмового дозволу НБУ;

3) перевірці підлягає особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії.

Рішення про здійснення перевірки інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, приймається у такому самому порядку, як і рішення про проведення позапланової перевірки та за наявності обґрунтованих підстав для проведення цієї перевірки.

Для здійснення інспекційної перевірки інспектору або інспекційній групі видається посвідчення на право проведення цієї перевірки. У посвідченні зазначаються назва об'єкта перевірки, підстави, строки проведення інспекційної перевірки (дати початку і закінчення), період інспектування, перелік питань, що підлягають перевірці, склад інспекційної групи (із зазначенням прізвища, імені, по батькові, посади).

Посвідчення на право проведення планової інспекційної перевірки засвідчується підписом Голови НБУ або його заступника, або начальника відповідного територіального управління НБУ, або особи, що виконує обов'язки однієї із зазначених осіб.

У разі внесення змін до посвідчення на право проведення планової інспекційної перевірки в частині строків проведення інспекційної перевірки, періоду інспектування, переліку питань, що підлягають перевірці, складу інспекційної групи оформляється додаток до посвідчення з відповідною інформацією, який є невід'ємною частиною посвідчення на право проведення перевірки та засвідчується підписом особи, якій надано право на підписання цього посвідчення.

Права та обов'язки інспекторів і керівників банку. Інспектор НБУ при виконанні своїх службових обов'язків під час проведення інспектування у межах здійснення функцій банківського нагляду має право:

1) вільного доступу до всіх документів та інформації об'єкта перевірки, у тому числі до тих, що становлять банківську чи комерційну таємницю;

2) вільного доступу в робочий час до всіх приміщень об'єкта перевірки;

3) безоплатно одержувати від об'єкта перевірки інформацію щодо його діяльності та пояснення (у тому числі письмові) з окремих питань діяльності, а також вимагати від об'єктів перевірки будь-якої інформації, необхідної для здійснення перевірки;

4) виносити за межі банку копії документів, у тому числі виготовлені методом сканування або створення фотокопій, що можуть свідчити про факти порушення банком банківського законодавства, у тому числі нормативно-правових актів НБУ;

5) перевіряти будь-яку звітність афілійованої особи банку щодо взаємовідносин з банком з метою визначення впливу відносин з афілійованою особою на стан банку.

Інспектор НБУ зобов'язаний:

1) дотримуватися вимог чинного законодавства України та нормативно-правових актів НБУ;

2) сумлінно, вчасно та якісно виконувати свої службові обов'язки та доручення керівництва;

3) не розголошувати інформацію, що становить банківську чи службову таємницю або має конфіденційний характер та стала відома йому в зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Керівники банку зобов'язані сприяти проведенню інспекційної перевірки, зокрема:

а) забезпечити на період проведення планової (позапланової) перевірки кожному інспектору, який здійснює перевірку цього банку, вільний (на першу вимогу) вхід до/вихід із усіх приміщень банку протягом усього робочого дня;

б) виділити інспекторам, які здійснюють перевірку цього банку, у день початку перевірки службове приміщення, яке обладнане потрібними меблями, вогнетривкою шафою для зберігання документів, комп'ютером, калькулятором, забезпечити можливість користуватися телефоном та засобами розмножувальної техніки.

На весь період перевірки вхід до зазначеного приміщення особам, що не є інспекторами, які здійснюють перевірку цього банку, без дозволу керівника інспекційної групи забороняється.

Якщо немає можливості виділити інспекційній групі ізольоване від працівників банку службове приміщення, то, виходячи з чисельності цієї групи та за згодою її керівника, має бути виділене окреме робоче місце, обладнане таким чином, щоб забезпечити належні умови для роботи інспекторів;

в) організувати в день початку перевірки зустріч і забезпечити оперативний зв'язок інспекторів, які здійснюють перевірку цього банку, з керівниками підрозділів, які здійснюють відповідні банківські операції, що підлягають перевірці, формують відповідну статистичну звітність;

г) забезпечити інспекторам вільний доступ до всіх документів та інформації про діяльність банку;

ґ) забезпечити надання в установлені інспекторами терміни документів та інформації про діяльність банку, у тому числі тих, що містять банківську таємницю, пояснень (письмово і усно) щодо отриманої інформації, документів, проведених операцій та з окремих питань діяльності банку;

д) на вимогу інспекторів забезпечити надання копій документів чи можливість робити ці копії самостійно, у тому числі методом сканування або створення фотокопій;

е) засвідчувати надані пояснення щодо отриманої інформації, документів, проведених операцій та з окремих питань діяльності банку, а також копії наданих банком чи зроблених інспекторами самостійно документів підписом керівника банку та відбитком печатки банку;

є) забезпечувати коректну поведінку своїх підлеглих під час проведення перевірки.

Керівники банку не мають права чинити будь-який тиск на інспекторів (інспектора), які здійснюють перевірку цього банку, та будь-яким чином обмежувати їх (його) дії щодо здійснення інспекційної перевірки.

Керівники банку мають право вимагати від інспекторів, які здійснюють перевірку цього банку, дотримання обов'язків передбачених Положенням, оскаржувати дії інспекторів перед начальником відповідного структурного підрозділу банківського нагляду, директором Департаменту банківського регулювання і нагляду, керівником інспекційної групи.

Особливості перевірки дотримання вимог валютного законодавства, встановлюються Положенням про порядок проведення виїзних перевірок щодо дотримання банками та фінансовими установами вимог валютного законодавства України, затвердженого постановою правління НБУ від 20 вересня 2002 року № 352²⁷.

²⁷ «Офіційний вісник України» 2002 р. № 41 від 25/10/2002, стор. 19, стаття 1910, реєстр.код 23404/2002.

Виїзні перевірки банків та фінансових установ щодо дотримання ними вимог валютного законодавства України (далі – перевірки дотримання валютного законодавства) здійснюються уповноважені працівники Департаменту валютного контролю та ліцензування, структурних підрозділів територіальних управлінь НБУ, на які покладені функції валютного контролю (далі – валютні підрозділи).

Перевірки дотримання валютного законодавства здійснюються з метою дотримання банками (фінансовими установами) валютного законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів НБУ.

Перевірки дотримання валютного законодавства не виконують завдань і не замінюють аудиторських перевірок, що проводяться для підтвердження достовірності бухгалтерського балансу та звітності банків (фінансових установ), інспекційних перевірок, що здійснюються службою банківського нагляду НБУ відповідно до ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність» (далі – інспекційна перевірка) та уповноваженими органами відповідно до статті 30 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а також документальних ревізій, що призначаються компетентними органами для збирання доказів за кримінальними, адміністративними, цивільними та іншими справами, що перебувають в їх провадженні.

Права та обов'язки уповноважених працівників і керівника банку (фінансової установи) *Уповноважені працівники під час проведення перевірок мають право:*

а) входити/виходити в/з приміщення банку (фінансової установи), у тому числі в приміщення, що використовуються для зберігання документів (архів), комп'ютерного оброблення даних, каси разом (за ініціативою керівника робочої групи або банку /фінансової установи/) із працівниками банку (фінансової установи);

б) користуватися потрібними для проведення перевірки власними технічними засобами, у тому числі комп'ютерами, дискетами, калькуляторами, телефонами тощо, виносити/вносити їх з/в банку (фінансової установи);

в) отримувати від керівників і працівників банку (фінансової установи) потрібні для перевірки документи та матеріали;

г) отримувати від керівника і працівників банку (фінансової установи) довідки та усні роз'яснення, від керівників банку (фінансової установи) та/або підрозділів банку (фінансової установи), які здійснюють валютні операції, письмові пояснення в разі невиконання або неналежного виконання банком (фінансовою установою) вимог чинного протягом періоду, що підлягає перевірці, валютного законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів НБУ;

г) ознайомлюватися з роботою технічних засобів, які використовуються в банку (фінансовій установі);

д) пред'являти до керівників і працівників банку (фінансової установи) інші вимоги, що пов'язані з їх обов'язками, передбаченими цим Положенням;

е) виносити за межі банку (фінансової установи) копії документів, у тому числі виготовлені методом сканування або створення фотокопій, що можуть свідчити про факти порушення банком валютного законодавства, у тому числі нормативно-правових актів НБУ.

Уповноважені працівники зобов'язані:

а) не розголошувати відомості, що становлять інформацію з обмеженим доступом, у тому числі банківську та комерційну таємницю;

б) забезпечувати цілісність і повернення отриманих від банку (фінансової установи) документів, матеріалів, технічних засобів.

Члени робочої групи підпорядковуються її керівнику в межах наданих йому цим Положенням повноважень.

Керівник робочої групи зобов'язаний:

а) визначати конкретні терміни, види, обсяги робіт, що потрібні для проведення перевірки;

б) здійснювати розподіл питань, за якими провадиться перевірка, між членами робочої групи;

в) встановлювати порядок і режим їх роботи з урахуванням виробничої потреби;

г) контролювати виконання доручених ним завдань.

Керівник робочої групи має право:

- а) встановлювати для членів робочої групи додаткові завдання та здійснювати перерозподіл їх обов'язків;
- б) здійснювати особисто перевірку будь-якої ділянки діяльності банку (фінансової установи);
- в) призупиняти перевірку в разі протидії банку (фінансової установи) чи третіх осіб;
- г) запитувати та отримувати від клієнтів банку (фінансової установи), за їх згодою, відомості, що потрібні для встановлення фактичних обставин, у тому числі для підтвердження відомостей, зазначених у документах, які подані банком (фінансовою установою);
- г) давати вказівки щодо оформлення акта за результатами перевірки;
- д) давати інші вказівки щодо проведення перевірки.

У разі протидії банку (фінансової установи) чи третіх осіб у проведенні перевірки дотримання валютного законодавства керівник робочої групи повідомляє усно або письмово керівника банку (фінансової установи) про призупинення перевірки, після чого члени робочої групи (уповноважений працівник) повертаються до виконання своїх основних посадових обов'язків. Не пізніше робочого дня, наступного за днем призупинення перевірки, керівник робочої групи повідомляє про причини її призупинення керівника перевірки, який приймає рішення про відновлення або припинення перевірки.

У разі встановлення порушення законодавства під час здійснення перевірки дотримання валютного законодавства, що тягне за собою застосування фінансових санкцій у сумі, яка перевищує 1% від зареєстрованого статутного капіталу банку (фінансової установи), керівник робочої групи терміново доповідає про це керівнику перевірки, вживає заходів щодо збереження оригіналів відповідних документів або отримання їх копій, засвідчених банком (фінансовою установою).

Керівник банку (фінансової установи) зобов'язаний сприяти проведенню перевірки дотримання валютного законодавства, зокрема:

- а) після пред'явлення представнику охорони або служби безпеки банку (фінансової установи) доручення на перевірку цього банку (фінансової установи) забезпечити на період її проведення кожному члену робочої групи (уповноваженому працівнику) вільний (на першу вимогу) вхід/вихід в/із будівлі та інших службових приміщень банку (фінансової установи) протягом усього робочого дня, а в разі потреби – у позаурочний час;
- б) виділити членам робочої групи (уповноваженому працівнику) у день початку перевірки службове приміщення (робоче місце);
- в) організувати в день початку перевірки зустріч і забезпечити оперативний зв'язок членів робочої групи (уповноваженого працівника) з керівниками підрозділів, які здійснюють валютні операції, виконують функції валютного контролю, формують звітність про валютні операції;
- г) забезпечити надання на вимогу робочої групи (уповноваженого працівника) в максимально короткі або установлені робочою групою (уповноваженим працівником) терміни всі необхідні їй (йому) довідки, пояснення, документи та матеріали, у тому числі ті, що містять банківську таємницю, а за потреби підготовку їх копій (чи надання можливості робити ці копії самостійно), засвідчення довідок та копій документів підписом відповідальної посадової особи та відбитком печатки банку (фінансової установи);
- г) забезпечувати коректну поведінку своїх підлеглих під час проведення перевірки.

Керівник банку (фінансової установи) не має права впливати на членів робочої групи (уповноваженого працівника) та будь-яким чином обмежувати їх (його) дії щодо здійснення перевірки дотримання валютного законодавства.

Керівник банку (фінансової установи) має право вимагати від уповноважених працівників дотримання обов'язків, оскаржувати дії уповноважених працівників перед начальником валютного підрозділу, директором Департаменту, керівником перевірки.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (далі – Держфінпослуг) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом у сфері регулювання ринків фінансових послуг у межах, визначених законодавством.

Основними Законами України, згідно яких Держфінпослуг наділяється повноваженнями з регулювання ринків фінансових послуг, є «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»²⁸, «Про страхування»²⁹, «Про недержавне пенсійне забезпечення»³⁰, «Про кредитні спілки»³¹, «Про державну підтримку сільського господарства України»³², «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»³³, «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»³⁴, «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»³⁵.

Нормативно-правовим актом, який уточнює і конкретизує статус Держфінпослуг, є Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, затверджене Указом Президента України від 4 квітня 2003 року № 292/2003³⁶.

Основними завданнями Держфінпослуг є:

- 1) проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері надання фінансових послуг;
- 2) розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг;
- 3) здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і додержанням законодавства в цій сфері;
- 4) захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання порушенням законодавства на ринках фінансових послуг та їх припинення;
- 5) узагальнення практики застосування законодавства України з питань функціонування ринків фінансових послуг, розроблення і внесення пропозицій щодо його удосконалення;
- 6) запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг;
- 7) сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Порядок проведення перевірок Держфінпослуг встановлено ст. 30 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та Правилами проведення перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, затвердженими розпорядженням Держфінпослуг № 96 від 28 жовтня 2003 року³⁷.

Держфінпослуг має право здійснювати такі види перевірок:

- 1) за способом проведення:
  - а) безвиїзні перевірки;
  - б) виїзні перевірки (інспекції).

Виявлення за результатами безвиїзної перевірки факту порушення чинного законодавства у сфері фінансових послуг може тягнути за собою проведення інспекції.

2) за періодичністю проведення:

- а) планові перевірки – перевірка діяльності суб'єкта нагляду (учасника ринку, діяльність якого перевіряється) у сфері надання ним фінансових послуг, яка передбачена у плані перевірок Держфінпослуг. Планові перевірки проводяться Держфінпослуг не частіше 1-го разу на рік, якщо інше не визначено окремим розпорядженням Держфінпослуг;
- б) позапланові перевірки – перевірка, яка не передбачена в плані перевірок Держфінпослуг.

Підготовка та проведення безвиїзної перевірки. Безвиїзні перевірки можуть проводитися згідно з планом перевірок Держфінпослуг (планові перевірки) або за рішенням

²⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 1, ст. 1.

²⁹Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 7, ст.50.

³⁰Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 47-48, ст.372.

³¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 15, ст.101.

³²Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 49, ст.527.

³³Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 1, ст. 1.

³⁴Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 52, ст.377.

³⁵Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 1, ст.1.

³⁶«Офіційний вісник України» 2003 р. № 15 від 25/04/2003, стор. 8, стаття 650, реєстр. код 24837/2003.

³⁷«Офіційний вісник України» 2003 р. № 52 від 09/01/2004, книга 2, стор. 451, стаття 2837, реєстр. код 27179/2003.

Голови Держфінпослуг з власної ініціативи або за поданням заступників Голови Держфінпослуг, директора відповідного департаменту, у наглядову юрисдикцію якого входить суб'єкт нагляду, чи голови територіального управління Держфінпослуг у разі виникнення необхідності здійснення перевірки (позапланові перевірки).

У разі визнання необхідним отримання відповідної інформації директор відповідного департаменту центрального апарату або голова територіального управління Держфінпослуг надсилає запити суб'єктам нагляду (рекомендованим листом з повідомленням про вручення) та (або) відповідним підрозділам Держфінпослуг з вимогою надати необхідну інформацію. Форма запиту суб'єктам нагляду встановлюється Держфінпослуг.

У разі якщо суб'єкт нагляду відмовляється від надання інформації або не відповідає на запит особою, яка надавала запит, складається акт про відмову надати інформацію або про відсутність відповіді суб'єкта нагляду на запит. Відмова надати інформацію або відсутність реакції на запит може бути підставою для проведення інспекції.

Суб'єкт нагляду має право письмово викласти мотиви відмови від надання інформації та передати (надіслати) її особі, яка видала запит.

За результатом безвиїзної перевірки на паперовому носії державною мовою складається акт перевірки у 2-х примірниках за формою, установленною Держфінпослуг.

В акті перевірки чітко викладаються факти виявлених порушень законодавства з посиланням на документи, що підтверджують наявність зазначених фактів, а також зазначаються норми нормативно-правового акта, які порушено суб'єктом нагляду.

Акт перевірки підписують працівники Держфінпослуг, які здійснювали перевірку та керівник суб'єкта нагляду.

Особа, яка призначила перевірку, має право запрошувати керівника суб'єкта нагляду для підписання акта перевірки. При цьому другий примірник акта перевірки надається керівнику суб'єкта нагляду.

У разі неявки керівника суб'єкта нагляду в установлений строк або його відмови підписати акт перевірки про це робиться відмітка на обох примірниках акта. При цьому другий примірник акта надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення на адресу суб'єкта нагляду. Документи, що підтверджують факт поштового відправлення акта перевірки долучаються до примірника акта перевірки, який зберігається у Держфінпослуг.

Підготовка та проведення інспекції. Інспекції можуть проводитися згідно з планом перевірок Держфінпослуг (планові інспекції) або за наявності хоча б однієї з таких обставин (позапланові інспекції):

а) за наслідками перевірок одних суб'єктів нагляду виявлено факти, які свідчать про порушення іншим суб'єктом нагляду норм законодавства у сфері фінансових послуг;

б) суб'єктом нагляду не подано в установлений термін або протягом установленного строку документи обов'язкової звітності та (або) іншої інформації, яка надається до Держфінпослуг;

в) виявлено недостовірність інформації у документах обов'язкової звітності та (або) інших документах, які надаються до Держфінпослуг;

г) виявлено за результатами безвиїзної перевірки факт порушення чинного законодавства у сфері фінансових послуг;

г) подано заяву (скаргу, повідомлення) про порушення суб'єктом нагляду норм законодавства у сфері фінансових послуг;

д) необхідності перевірки виконання суб'єктом нагляду заходів впливу Держфінпослуг, які застосовувалися до цього суб'єкта нагляду;

е) рішення, наказу, ухвали суду, постанови слідчих про проведення перевірки суб'єкта нагляду;

є) звернення або запиту народного депутата України;

ж) здійснення реорганізації або ліквідації суб'єкта нагляду.

Рішення про проведення позапланової інспекції приймається Головою Держфінпослуг з власної ініціативи або за поданням заступників Голови Держфінпослуг, директора відповідного департаменту, у наглядову юрисдикцію якого входить суб'єкт нагляду чи голови територіального управління. На підставі прийнятого рішення призначається інспекційна група.

Для проведення інспекції Держфінпослуг директором відповідного департаменту центрального апарату або головою територіального управління Держфінпослуг призначається керівник і члени інспекційної групи.

Посвідчення на проведення інспекції видається на строк не більше ніж на 30 календарних днів.

Продовження строку інспекції можливе виключно наказом Голови Держфінпослуг (за його відсутності – виконуючого обов'язки Голови Держфінпослуг) за обґрунтованим письмовим зверненням директора відповідного департаменту центрального апарату або голови територіального управління Держфінпослуг.

Про проведення планової інспекції направляє письмове повідомлення суб'єкту нагляду не пізніше ніж за 10 календарних днів до початку проведення інспекції.

Позапланова інспекція суб'єкта нагляду може проводитися без попереднього повідомлення.

Члени інспекційної групи при проведенні інспекції мають право:

1) безперешкодно входити за службовим посвідченням до приміщень, у яких розташований суб'єкт нагляду;

2) вимагати для інспекції необхідні документи та іншу інформацію для проведення інспекції;

3) вилучати на строк до 3-х робочих днів документи, які підтверджують факти порушення вимог чинного законодавства;

4) брати письмові пояснення у керівників суб'єкта нагляду та (або) його працівників.

Члени інспекційної групи при проведенні інспекції зобов'язані:

1) повідомити керівника суб'єкта нагляду чи особу, яка його заміщає, про права, обов'язки та повноваження інспекційної групи, причину та мету інспекції, про права, обов'язки та відповідальність суб'єкта нагляду, установити перелік необхідних документів та строки або терміни їх надання, узгодити інші організаційні питання щодо проведення інспекції;

2) у разі відмови представника суб'єкта нагляду надати документи чи належним чином засвідчені копії документів (витяги з документів) на усний запит членів інспекційної групи підготувати та надати представнику суб'єкта нагляду письмовий запит із зазначенням строку або терміну надання необхідної інформації, а в разі відмови в отриманні письмового запиту надати його особі, на яку покладені обов'язки з реєстрації вхідної кореспонденції суб'єкта нагляду, або направити запит на адресу суб'єкта нагляду рекомендованим листом з повідомленням про вручення. До примірника акта інспекції, що зберігається в Держфінпослуг, додаються документи, що підтверджують факт поштового відправлення письмового запиту на адресу суб'єкта нагляду рекомендованим листом;

3) не допускати дій та вчинків, які можуть негативно вплинути на ділову репутацію Держфінпослуг;

4) дотримуватися вимог законодавства України.

Керівники суб'єкта нагляду (учасника ринку, діяльність якого перевіряється) під час проведення інспекції мають право:

1) пересвідчитися у повноваженнях керівника та членів інспекційної групи;

2) отримувати від керівника інспекційної групи інформацію про:

а) порядок проведення інспекції;

б) права та обов'язки інспекційної групи;

в) підставу та мету інспекції;

г) права та обов'язки керівників та працівників суб'єкта нагляду.

3) надавати письмові пояснення з питань, що виникають під час проведення інспекції.

Керівники та працівники суб'єкта нагляду під час проведення інспекції зобов'язані:

1) на вимогу керівника інспекційної групи підтвердити свої повноваження відповідними документами;

2) забезпечити інспекційній групі необхідні умови для проведення інспекції;

3) своєчасно надавати інспекційній групі повну та достовірну інформацію щодо діяльності суб'єкта нагляду;

4) на запит керівника інспекційної групи надавати копії необхідних документів, засвідчені підписом керівника або особи, яка його заміщає, та печаткою суб'єкта нагляду, для приєднання їх до акта інспекції;

5) на звернення керівника та членів інспекційної групи надавати письмові пояснення.

За результатами інспекції інспекційна група складає акт інспекції у 2-х примірниках за встановленою Держфінпослуг формою.

Акт інспекції має містити систематизований виклад виявлених у ході інспекції фактів порушень, а також фактів невиконання суб'єктом нагляду законних вимог інспекційної групи.

В акті інспекції чітко викладаються факти виявлених порушень законодавства з посиленням на документи, що підтверджують наявність зазначених фактів, а також зазначаються норми нормативно-правового акта, які порушено суб'єктом нагляду.

Акт інспекції підписується керівником та всіма членами інспекційної групи Держфінпослуг, а також керівником суб'єкта нагляду.

У разі відмови керівника суб'єкта нагляду підписати та (або) отримати примірник акта інспекції керівник інспекційної групи робить про це, у місці для підпису акта, відповідний запис (який засвідчується його підписом та підписами усіх членів інспекційної групи) і протягом 5-и робочих днів акт інспекції направляється на адресу суб'єкта нагляду рекомендованим листом.

До примірника акта інспекції, що зберігається в Держфінпослуг, додаються документи, що підтверджують факт поштового відправлення акта інспекції на адресу суб'єкта нагляду.

Письмові зауваження до акта інспекції можуть надаватися від імені суб'єкта нагляду протягом 5-и робочих днів після отримання акта інспекції.

Керівник інспекційної групи під час інспекції суб'єкта нагляду має право вилучати на строк до 3-ох робочих днів документи, які підтверджують факти порушення законодавства. Про вилучення документів складається протокол вилучення, у якому зазначаються дата його складання, прізвище та посада особи, яка провела вилучення, повний перелік вилучених документів та дату, коли ці документи мають бути повернені. Форма протоколу вилучення встановлюється Держфінпослуг.

У разі порушення законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність з надання фінансових послуг, Держфінпослуг застосовує заходи впливу відповідно до закону.

Органи прокуратури

Прокуратура України — самостійний централізований орган державної влади, що діє в системі правоохоронних органів держави й забезпечує права і свободи людини, а також державну безпеку. Прокуратура не підпорядковується виконавчій або судовій владі, її діяльність є елементом системи стримувань і противаг між гілками влади. Вона будує свою діяльність згідно із Законом України «Про прокуратуру»³⁸, який було введено в дію 01 грудня 1991 р.

Відповідно до ст. 121 Конституції України³⁹, на прокуратуру покладено такі функції:

1) підтримання державного обвинувачення в суді;
2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;

3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;

5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

Відповідно до статті 20 Закону України «Про прокуратуру» при здійсненні прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів прокурор має право:

1) безперешкодно за посвідченням, що підтверджує займану посаду, входити у приміщення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань грома-

³⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 53, ст.793.

³⁹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141; ВВР, 2005, « 2, ст.44.

дзян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, підпорядкованості чи приналежності, до військових частин, установ без особливих перепусток, де такі запроваджено; мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки, в тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або конфіденційну інформацію. Письмово вимагати подання в прокуратуру для перевірки зазначених документів та матеріалів, видачі необхідних довідок, в тому числі щодо операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій, для вирішення питань, пов'язаних з перевіркою. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність»;

2) вимагати для перевірки рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про стан законності і заходи щодо її забезпечення;

3) вимагати від керівників та колегіальних органів проведення перевірок, ревізій діяльності підпорядкованих і підконтрольних підприємств, установ, організацій та інших структур незалежно від форм власності, а також виділення спеціалістів для проведення перевірок, відомчих і позавідомчих експертиз;

4) викликати посадових осіб і громадян, вимагати від них усних або письмових пояснень щодо порушень закону.

При виявленні порушень закону прокурор або його заступник у межах своєї компетенції мають право:

1) опротестовувати акти Прем'єр-міністра України, Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих Рад, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також рішення і дії посадових осіб;

2) вносити подання або протест на рішення місцевих Рад залежно від характеру порушень;

3) порушувати у встановленому законом порядку кримінальну справу, дисциплінарне провадження або провадження про адміністративне правопорушення, передавати матеріали на розгляд громадських організацій;

4) давати приписи про усунення очевидних порушень закону;

5) вносити подання до державних органів, громадських організацій і посадовим особам про усунення порушень закону та умов, що їм сприяли;

6) звертатись до суду з заявами про захист прав і законних інтересів громадян, держави, а також підприємств та інших юридичних осіб.

АНТИМОНОПОЛЬНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ

Правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання визначаються главою 3 ГК України⁴¹, Законами України «Про захист економічної конкуренції»⁴², «Про захист від недобросовісної конкуренції»⁴³, «Про природні монополії»⁴⁴, «Про Антимонопольний комітет України»⁴⁵.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині здійснення державного контролю за:

1) дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;

2) концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;

У сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції Антимонопольний комітет України має такі повноваження:

⁴¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144

⁴²Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 12, ст.64.

⁴³Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 36, ст.164.

⁴⁴Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 30, ст.238.

⁴⁵Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 50, ст.472.

1) розглядати заяви і справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та проводити розслідування за цими заявами і справами;

2) приймати передбачені законодавством про захист економічної конкуренції розпорядження та рішення за заявами і справами, перевіряти та переглядати рішення у справах, надавати висновки щодо кваліфікації дій відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;

3) розглядати справи про адміністративні правопорушення, приймати постанови та перевіряти їх законність та обґрунтованість;

4) перевіряти суб'єкти господарювання, об'єднання, органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю щодо дотримання ними вимог законодавства про захист економічної конкуренції та під час проведення розслідувань за заявами і справами про порушення законодавства про захист економічної конкуренції;

5) при розгляді заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, проведенні перевірки та в інших передбачених законом випадках вимагати від суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадових осіб і працівників, інших фізичних та юридичних осіб інформацію, в тому числі з обмеженим доступом;

6) призначати експертизу та експерта з числа осіб, які володіють необхідними знаннями для надання експертного висновку;

7) у випадках та порядку, передбачених законом, проводити огляд службових приміщень та транспортних засобів суб'єктів господарювання - юридичних осіб, вилучати або накладати арешт на предмети, документи чи інші носії інформації, які можуть бути доказами або джерелом доказів у справі незалежно від їх місцезнаходження;

8) у разі перешкоджання працівникам Антимонопольного комітету України у виконанні ними повноважень, залучати працівників органів внутрішніх справ для застосування заходів, передбачених законом, для подолання перешкод;

9) залучати працівників органів внутрішніх справ, митних та інших правоохоронних органів для забезпечення проведення розгляду справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема в разі проведення розслідування;

10) залучати до проведення перевірок спеціалістів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій за погодженням з їх керівниками, депутатів місцевих рад за їх згодою;

11) проводити дослідження ринку, визначати межі товарного ринку, а також становище, в тому числі монопольне (домінуюче), суб'єктів господарювання на цьому ринку та приймати відповідні рішення (розпорядження);

12) визначати наявність або відсутність контролю між суб'єктами господарювання або їх частинами та склад групи суб'єктів господарювання, що є єдиним суб'єктом господарювання;

13) вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду подання щодо анулювання ліцензій, припинення операцій, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання, у разі порушення ними законодавства про захист економічної конкуренції;

14) надавати обов'язкові для розгляду рекомендації органам влади, органам місцевого самоврядування, органам адміністративно-господарського управління та контролю, суб'єктам господарювання, об'єднанням щодо припинення дій або бездіяльності, які містять ознаки порушень законодавства про захист економічної конкуренції, та усунення причин виникнення цих порушень і умов, що їм сприяють;

15) звертатися до суду з позовами, заявами і скаргами у зв'язку із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції, а також із запитамися щодо надання інформації про судові справи, що розглядаються цими судами відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;

16) надавати компетентним органам інших держав інформацію у випадках та порядку, передбачених законом;

---

⁴⁶Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 20, ст.148.

17) здійснювати повноваження, передбачені Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти»;

18) здійснювати інші повноваження, передбачені законодавством про захист економічної конкуренції та Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти»⁴⁶;

У сфері здійснення контролю за узгодженими діями, концентрацією Антимонопольний комітет України має такі повноваження:

1) розглядати заяви і справи про надання дозволу, надання висновків, попередніх висновків стосовно узгоджених дій, концентрації, проводити дослідження за цими заявами і справами;

2) приймати передбачені законодавством про захист економічної конкуренції розпорядження та рішення за заявами і справами про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію, надавати висновки, попередні висновки стосовно узгоджених дій, концентрації, висновки щодо кваліфікації дій відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;

3) переглядати, перевіряти рішення, прийняті органами Антимонопольного комітету України в межах компетенції;

4) дозволяти або забороняти узгоджені дії, концентрацію;

5) при розгляді заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, проведенні перевірки та в інших передбачених законом випадках вимагати від суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадових осіб і працівників, інших фізичних та юридичних осіб інформацію, в тому числі з обмеженим доступом;

6) призначати експертизу та експерта з числа осіб, які володіють необхідними знаннями для надання експертного висновку;

7) проводити дослідження ринку, визначати межі товарного ринку, а також становити, в тому числі монопольне (домінуюче), суб'єктів господарювання на цьому ринку та приймати відповідні рішення (розпорядження);

8) визначати наявність або відсутність контролю між суб'єктами господарювання або їх частинами та склад групи суб'єктів господарювання, що є єдиним суб'єктом господарювання;

9) звертатися до суду з позовами, заявами і скаргами у зв'язку із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції, а також із запитом щодо надання інформації про судові справи, що розглядаються цими судами відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;

10) здійснювати інші повноваження, передбачені законодавством про захист економічної конкуренції.

У сфері формування та реалізації конкурентної політики, сприяння розвитку конкуренції, нормативного і методичного забезпечення діяльності Антимонопольного комітету України та застосування законодавства про захист економічної конкуренції Антимонопольний комітет України має такі повноваження:

1) вимагати від суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадових осіб інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, необхідну для дослідження ринків, а також інформацію про реалізацію конкурентної політики;

2) призначати експертизу та експерта з числа осіб, які володіють необхідними знаннями для надання експертного висновку;

3) проводити дослідження ринку, визначати межі товарного ринку, а також становити, в тому числі монопольне (домінуюче), суб'єктів господарювання на цьому ринку та приймати відповідні рішення (розпорядження);

4) визначати наявність або відсутність контролю між суб'єктами господарювання або їх частинами та склад групи суб'єктів господарювання, що є єдиним суб'єктом господарювання;

5) звертатися до суду з позовами, заявами і скаргами у зв'язку із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції, а також із запитом щодо надання

інформації про судові справи, що розглядаються цими судами відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;

б) приймати нормативно-правові акти у формі розпоряджень з питань, що належать до його компетенції, зокрема щодо контролю за узгодженими діями, концентрацією, підвідомчості та розгляду заяв і справ про узгоджені дії, концентрацію, порушення законодавства про захист економічної конкуренції, організації діяльності органів Антимонопольного комітету України;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені законодавством про захист економічної конкуренції та Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти».

ДЕРЖСПОЖИВСТАНДРТ

Здійснювати державний контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо додержання ними законодавства про захист прав споживачів має спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів (Держспоживстандарт) та його територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Даний орган здійснює свої повноваження відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів»⁴⁷ (в редакції від 01 грудня 2005 р.).

Згідно статті 26 вказаного Закону, Держспоживстандарт має право:

1) давати суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про припинення порушень прав споживачів;

2) перевіряти у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, якість продукції, додержання обов'язкових вимог щодо безпеки продукції, а також додержання правил торгівлі та надання послуг; безперешкодно відвідувати та обстежувати відповідно до законодавства будь-які виробничі, складські, торговельні та інші приміщення цих суб'єктів.

Порядок проведення таких перевірок визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів;

3) відбирати у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, зразки товарів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів для перевірки їх якості на місці або проведення незалежної експертизи у відповідних лабораторіях та інших установах, акредитованих на право проведення таких робіт згідно із законодавством, з оплатою вартості зразків і проведених досліджень (експертизи) за рахунок коштів державного бюджету. У разі встановлення за результатами проведених досліджень (експертизи) факту реалізації продукції неналежної якості та/або фальсифікованої суб'єкт господарювання, що перевірявся, відшкодовує здійснені за це витрати. Кошти відшкодування витрат зараховуються до державного бюджету. Порядок відбору таких зразків визначається КМ України;

4) проводити контрольні перевірки правильності розрахунків із споживачами за реалізовану продукцію. У разі неможливості повернення продукції, яка була використана (одержана) під час контрольної перевірки, відшкодування затрат відноситься на результати діяльності суб'єктів господарювання. Порядок проведення таких перевірок визначається КМ України;

5) одержувати безоплатно від суб'єктів господарювання, що перевіряються, копії необхідних документів, які характеризують якість продукції, сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, що використовуються для виробництва цієї продукції;

б) припиняти відвантаження і реалізацію товарів, що не відповідають вимогам нормативних документів, до усунення суб'єктами господарювання виявлених недоліків;

7) забороняти суб'єктам господарювання реалізацію споживачам продукції:

а) на яку відсутні документи, що засвідчують її відповідність вимогам нормативних документів;

б) на яку в нормативно-правових актах та нормативних документах встановлено обов'язкові вимоги щодо забезпечення безпеки життя, здоров'я, майна споживачів та охорони навколишнього природного середовища, якщо продукцію внесено до переліку про-

⁴⁷Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 7, ст.84.

дукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, але яка не має сертифіката відповідності (свідоцтва про визнання відповідності);

в) ввезеної на територію України без документів, які підтверджують її належну якість;

г) на яку строк придатності не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, строк придатності яких минув;

г) яка є фальсифікованою;

8) приймати рішення про:

а) припинення суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, реалізації та виробництва продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів, - до усунення виявлених недоліків;

б) тимчасове припинення діяльності суб'єктів господарювання сфери торгівлі (секцій, відділів), послуг, у тому числі ресторанного господарства, складів підприємств оптової і роздрібною торгівлі та організацій незалежно від форми власності, що систематично реалізують товари неналежної якості, порушують правила торгівлі та надання послуг, умови зберігання та транспортування товарів, - до усунення виявлених недоліків;

9) опломбовувати у порядку, передбаченому законодавством, виробничі, складські, торговельні та інші приміщення суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, а також несправні, з неправильними показаннями, з пошкодженим повірочним тавром або без нього, чи з таким, строк дії якого закінчився, засоби виміральної техніки, за допомогою яких здійснюється обслуговування споживачів, з подальшим повідомленням про це територіальних органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації, метрології та сертифікації;

10) подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів;

11) передавати матеріали перевірок на дії осіб, що містять ознаки злочину, органам дізнання чи досудового слідства;

12) накладати на винних осіб у випадках, передбачених законодавством, адміністративні стягнення.

Справи про адміністративні правопорушення розглядаються за місцезнаходженням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів або його територіальних органів;

13) накладати на суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, стягнення, передбачені статтею 23 Закону України «Про захист прав споживачів», в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Результати перевірок суб'єктів господарювання службовими особами спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальних органів оформлюються відповідними актами.

Також повноваження Держспоживстандарту щодо здійснення контролю передбачено в Положенні про Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, затвердженому Указом Президента України від 18 березня 2003 року № 225/2003⁴⁸.

Проведення перевірок Дежспоживстандартом та його територіальними органами регулюється Порядком проведення перевірок у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, якості продукції, додержання обов'язкових вимог щодо безпеки продукції, а також додержання правил торгівлі та надання послуг, затвердженим наказом Держспоживстандарту від 25 жовтня 2006 року № 311⁴⁹.

Скарги на рішення органів виконавчої влади, що здійснюють захист прав споживачів, їх службових осіб, а також на дії таких осіб розглядаються в порядку, визначеному законодавством. Подання скарги не зупиняє виконання рішення органу виконавчої влади, що здійснює захист прав споживачів, його службових осіб, а також дій таких осіб.

Контрольно-ревізійні повноваження Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку розглядатимуться у темі 10.

⁴⁸ «Офіційний вісник України» 2003 р. № 12 від 04/04/2003, стор. 84, стаття 529, реєстр.код 24721/2003.

⁴⁹ «Офіційний вісник України» 2006 р. № 47 від 04/12/2006, стор. 172, стаття 3155, реєстр.код 37939/2006.